

Історія ДУ «Інститут медичної радіології ім. С.П. Григор'єва НАМН України»

Русанова Євгенія Георгіївна,
Русанов Костянтин Вікторович

Харківський національний
університет ім. В. Н. Каразіна

Олександр Репрьов і біологічне відділення Харківської рентген-академії

Професор Олександр Васильович Репрьов

Про патолофізіолога Олександра Васильовича Репрьова (1853–1930) — одного з лідерів медичної науки в Харкові перших десятиліть ХХ ст., «батька вітчизняної ендокринології», засновника наукової школи, який виховав близько 20 професорів, чимало написано й за його життя [1–5], і пізніше [6–11]. Однак останній період його біографії, коли проф. Репрьов керував біологічним підрозділом Рентген-академії (РА) та Українського рентгено-радіологічного і онкологічного інституту (УРРОІ), вивчено недостатньо.

Відомо, що в першій половині 1920-х рр. О.В. Репрьов перейшов до РА, припинивши (за деяким даними — не цілком добровільно) викладання на кафедрі, яку очолював з 1895 р. на медичному факультеті Харківського університету та у

Харківському медичному інституті (ХМІ). Але відомості про дату переходу і про назву біологічного підрозділу суперечливі, а про структуру останнього — зовсім відсутні. Серед його співробітників називають лише І.П. Міщенко — співавтора О.В. Репрьова по статті [12], а потім директора УРРОІ.

Дослідження з радіології та онкології, виконані в РА Репрьовим і його співробітниками, досі гідно не оцінені. Так, у статті «Досягнення медичної рентгенології в Україні в 1920–1940 рр. Наукометричний аналіз публікацій УРРОІ» [13] професора немає серед 16 найпродуктивніших авторів того часу.

Втім, чи справедливо це? Адже як дослідник Репрьов мав широту загальнобіологічних поглядів, сприйнятливості до нових ідей. У його розпорядженні був великий арсенал експериментальних методик, упроваджених у його університетській лабораторії, і на восьмому десятку він не боявся освоювати нові; професор слухав лекції з фізики та колоїдної хімії в Харківському технологічному інституті. У солідному віці та вигляді старозавітного патріарха, досвідчений організатор науки О.В. Репрьов зберіг енергію і ясність розуму, великий авторитет і широке коло контактів.

Видається, що внесок Олександра Васильовича у становлення РА/УРРОІ був не такий малий, щоб ним зневажати. О.В. Репрьов задав у молодій науковій установі ту високу планку вимогливості до результатів і висновків, без якої наука перетворюється лише на її імітацію. Ми вважаємо, що настав час назвати імена тих, хто працював тут з ним і став продовжувачем заданих професором дослідницьких стандартів.

У біографічних статтях, у медичних енциклопедіях, а також у роботах з історії РА [14–16] остаточно

ний перехід Репрьова до досліджень датують 1923, 1924 і, навіть, 1925 роками, а підрозділ, який він очолював в академії, називають лабораторією, відділом і відділенням. Пишуть також, що водночас професор керував у Харкові науково-дослідною кафедрою (НДК) патології Головнауки УРСР (або секцією патології науково-дослідної кафедри фізіології Головнауки) і відділом патології (або експериментально-біологічним відділом) Українського інституту наукової та практичної ветеринарії.

Проте, коли в будинку по вул. Пушкінській, 53, розпочав роботу створений О.В. Репрьовим підрозділ і як він називався, є свідчення сучасника — стаття «Икс-лучи на службе у человека», опублікована в червні 1924 р.

Спочатку йшлося про академію взагалі [17]:

«Здесь, на Пушкинской, 53, в начале 1920 г. в пустых комнатах часто бродил от стены к стене человек моложавой наружности, согревая собственным дыханием четыре уцелевших пальца на обеих руках. В его распоряжении не хватало дров, чтобы растопить переносную печку, и не было средств, чтобы кое-как отремонтировать вверенное ему помещение. Но у него имелся неисчерпаемый запас самого главного: человеческой энергии.

И энергия сломала тысячи рогаток на пути к осуществлению задуманного. Через несколько месяцев сюда были доставлены рентгеновские аппараты, физические приборы, химические реактивы. Здание постепенно стало приводиться в порядок. А заветная мечта человека без шести пальцев, потерянных в опытах над X-лучами, претворилась в действительность — в здании организована Украинская РА.

Летом того же года человек, основавший научное учреждение в невероятно трудных условиях гражданской войны и разрухи, безвременно скончался. К названию Академии, в память ее основателя, прибавлено — «имени д-ра Сергея Петровича Григорьева». Это имя и после смерти его носителя зовет всех рентгенологов бескорыстно служить культуре и трудящимся...

Теперь на Пушкинской, 53 все прекрасно оборудовано; в отремонтированных комнатах — лаборатории, кабинеты, больничные палаты, приемная, канцелярия. За полугодие Академией пропущено 7183 больных. На четырех ее этажах ве-

дутся разнообразные медицинские, биологические и учебно-рентгенологические работы. (...)

В аудитории Академии читаются лекции врачам и студентам — будущим рентгенологам; в лабораториях при специальной кафедре ведутся практические занятия с учащимися. Во всех отделениях Академии идет научная разработка вопросов рентгенологии (...).

Потім автор описував роботу відділень РА. Зрозповіді про біологічне відділення можна зрозуміти, що лабораторій у ньому було більше однієї; була зазначена й приблизна дата організації відділу [17]: «Несмотря на кратковременность существования (7 месяцев) лабораторий отделения, в них уже получен ряд ценных выводов».

Ця дата підтверджується й науковими публікаціями, які вийшли з біологічного відділення. У хронологічно найбільш ранній статті «Газообмен у полиневритных голубей после применения рентгеновских лучей» [18] викладені результати дослідів, проведених фізіологом у травні 1924 р. Тоді ж (11 травня 1924 р.) на 2-му Всесоюзному з'їзді рентгенологів і радіологів була прочитана доповідь «Влияние рентгеновых лучей на кровь животных в условиях изоляции» [19] про іншу серію дослідів О.В. Репрьова на кролях і людях.

Щоправда, сам професор на з'їзд не приїхав, і замість нього повідомлення зачитав Є.Є. Добровольський. Відповідати на запитання ораторові допомагав завідувач кафедри рентгенології ХМІ А.Ю. Штернман (1884–1932) — як очевидець експериментів Репрьова. Анатолій Юлійович був знайомий із професором з 1907–1908 рр. Штернман починав навчатися на медичному факультеті Харківського університету як «посторонній слухач», а пізніше, повернувшись із еміграції, навіть значився в «Списке медицинского персонала Харьковской медицинской академии в 1920 г.» (ДАХО, фонд Р-821, опис 1, справа 143) співробітником репрьовської кафедри. Хоча, якщо вірити його статті «Очерк работы по рентгенодиагностике сердечно-сосудистых заболеваний в клинике им. П.И. Шатилова» [20], Штернман в 1918–1921 рр. служив ординатором у терапевтичній клініці. Співробітником РА він ніколи не був.

А от Є.Є. Добровольський, який прочитав на тому ж 2-му Всесоюзному з'їзді рентгенологів і

радіологів у 1924 р. і свою доповідь «Действие рентгеновых лучей на растворы» [21], таким був. Репрьов писав про Добровольського і його дружину в підсумковому звіті за темою «Влияние рентгеновских лучей разной интенсивности на кровь кролика, обмен веществ и газообмен», завершеною навесні 1925 р. [22]:

«В план работы входило: 1) определение числовых и морфологических свойств крови; 2) ее физических и химических свойств; 3) определение свойств гемоглобина спектроскопически; 4) определение влияния на обмен веществ и газообмен. Труд по собиранию материалов для намеченной цели был распределен между несколькими сотрудниками биологического отделения.

Исследование всех групп кроликов велось мною при помощи Л.Н. Оберучевой-Добровольской. Е.Е. Добровольский взял на себя задачу следить за удельным весом крови, точкой ее замерзания, свертываемостью, осаждаемостью, вообще за изменением свойств крови под влиянием рентген-луча. Об этих явлениях им будет изложено в отдельной статье. (...) Спектроскопическое исследование гемоглобина выпало на долю Л.Н. Оберучевой-Добровольской».

В 1926 р. з біологічного відділення вийшли дві публікації Добровольських — «К вопросу о присутствии Na в кровяных тельцах кролика» [23] та «Колебание осмотической резистентности эритроцитов в связи с действием лучей Рентгена и теория гемолиза» [24]. Роком пізніше була опублікована третя робота Людмили Оберучевої-Добровольської «До питання про енуклеацію нормобласту» [25], виконана в біологічному відділі УРРОІ й на НДК патологічної фізіології Укрнауки під керівництвом проф. Репрьова. У цій статті описані результати вивчення крові хворих на лейкемію у зв'язку зіх рентгенотерапією, що відбивало зміцнення зв'язку із клінікою.

Дані про життя Л.М. Оберучевої-Добровольської та її чоловіка нечисленні та суперечливі. У спогадах Н.П. Анциферова (1889–1958) «Из дум о былом» (див. Інтернет-ресурс <http://www.sakharov-center.ru/asfcd/auth/?t=book&num=1976>), згадуються його своячка «Оберучева (в замужестве Добровольская) Людмила Николаевна (1897—1932?), фізіолог; с 1920-х гг. замужем за врачом Е.Е. Добровольским. Жили в Киеве, потом в Харькове. Умерла

от туберкулеза», а також її сестра «Оберучева Анна Николаевна (ум. в 1982 г.), после ареста Анциферова и смерти сестры растила их детей. Вместе с племянницей Татьяной после войны оказалась в США».

Але, згідно з даними «Российского медицинского списка», Євгеній Євгенович Добровольський (народ. в 1886 р., лікар-рентгенолог з 1911 р.) у 1920-ті рр. працював у Полтаві — лікарем-рентгенологом 1-ї радянської лікарні. В 1930-ті рр. вийшли його публікації «Рентгенотерапия гидроаденитов» [26] та «Рентгенодиагностика перфораций язв желудка и двенадцатиперстной кишки в брюшную полость» [27], виконані в Полтавському науково-опорному пункті УРРОІ — зв'язок із Харковом Є.Є. Добровольський зберігав.

Однак після 1945 р. його ім'я зникло з історії вітчизняної рентгенології, що, ймовірно, пов'язано з подіями, описаними в «Очерках истории Полтавской психиатрической больницы» В.М. Милявского (див. Інтернет-ресурс http://samlib.ru/m/miljawskij_w_m/doc223.shtml). Під час німецької окупації було знищено кілька сотень пацієнтів цієї лікарні. Радянська влада засудила ряд її лікарів і фельдшерів за пособництво; частина засуджених загинула в таборах. У показаннях на процесі згадували головного лікаря Полтавської міської управи Є.Є. Добровольського; від нього обвинувачувані й одержували вказівки щодо закриття лікарні й відправлення пацієнтів-хроніків нібито до Харкова. Сам головний лікар під суд не потрапив — ймовірно, втік на Захід.

Якщо це був «наш» Добровольський, то не виключено, що він, як і сестра дружини з дітьми, теж «виявився» у США. Але в справі полтавських душевнохворих міг бути замішаний і Євгеній Євстаф'євич Добровольський (народ. 1882 р., лікар з 1909 р.) — ординатор клініки нервових хвороб в Одесі, автор статті «К вопросу о патогенезе атетоза» (Неврологический вестник. — 1913. — Т. 20, Вып. 1. — С. 51–105; Вып. 2. — С. 106–170), який пізніше мешкав у Рівному. Його спеціальність для цього підходила більше...

У будь-якому разі, чоловік і дружина Добровольські розпочали працювати в біологічному відділенні РА раніше, ніж решта співробітників Репрьова. Почасті їх дослідження виконувалися

на НДК Укрнауки, яку різні автори йменують по-різному.

У 1922 р. кафедра загальної та експериментальної патології та її лабораторія, до керівництва якими в 1921 р. повернувся Репрьов, були перетворені на кафедру і лабораторію патологічної фізіології ХМІ [28]. За твердженням проф. М. Ф. Мельнікова-Разведенкова в «Історичному нарисі розвитку патології на Україні» [1], О. В. Репрьов залишив академічну кафедру на 70-му році життя (тобто в 1923 р.), а в 1927 р. очолював патофізіологічну секцію НДК Укрнауки, розміщену в колишньому Медичному корпусі університету на вул. К. Лібкнехта (Сумській), 41. Тут до 1923 р. містилася й академічна кафедра ХМІ, однак коли її очолив учень Репрьова — проф. Михайло Павлів, вона переїхала до просторого приміщення в Хімічному корпусі із чудово обладнаним кабінетом патофізіології. М. Павлів вів науково-дослідну роботу також у другій секції патофізіології при НДК фізіології Укрнауки. Отже, О. В. Репрьов очолював першу секцію патофізіології цієї наукової кафедри.

Але повернемося до біологічного відділення РА. Хронологічно перше згадування про роботу тут І. П. Міщенка — це слова Репрьова про ключову серію дослідів зазначеної програми [22]:

«Четвертая серия экспериментов посвящена изучению влияния повторных облучений на кровь кролика. опыты велись так: после однократного облучения рентген-лучом известной силы кролик находился под наблюдением и ежедневным исследованием в течение 5–6–7 дней — до тех пор, пока картина крови не обнаруживала возврата к норме. Тогда опытное животное подвергалось повторному облучению при всех условиях первого облучения.

И. П. Мищенко определял под моим руководством в начале работы над четвертой серией (на початку 1925 р. — С. Р., К. Р.) обмен веществ и газообмен; затем этот труд перешел ко мне».

Пізніше ця невелика частина загальної роботи була виділена у статтю «О газообмене и обмене веществ под влиянием рентген-луча» [12].

Водночас Міщенко почав працювати під керівництвом Репрьова ще до переходу професора із ХМІ до РА. Біографи Івана Полікарповича повідомляли [29], що він народився в 1894 р. у родині селянина Мелітопольського повіту Таврій-

ської губернії, закінчив гімназію й у 1912 р. вступив до медичного факультету Київського університету. Одержавши диплом лікаря в 1917 р., Міщенко був направлений полковим лікарем на Румунський фронт. Служив він і в Громадянську війну; за словами біографів — на боці червоних. В 1922 р. І. П. Міщенко став асистентом кафедри патологічної фізіології ХМІ.

Те, що він працював тут під керівництвом О. В. Репрьова, підтверджується статтями «Токсичность мочи цынготных больных» [30] та «Весовая потеря органов при скорбуге и при голодании» [31].

Паралельно з РА/УРРОІ І. П. Міщенко продовжував служити в Харківському окружному військовому госпіталі. Тут він виконав наукове дослідження на сотнях піддослідних, результати якого ввійшли до статті «Условия дыхания в противогазе» та «Опыт применения противогаза» [32, 33]. Навіть у наступне десятиліття, коли Міщенко вже керував УРРОІ, вийшла друком його брошура з «оборонної» тематики [34].

Коли військовий лікар І. П. Міщенко став штатним співробітником біологічного відділення, біографи не говорять. Підставою для зарахування його (які Добровольських та решти осіб, про яких йтиметься нижче) до кола, що працювали в біологічному відділенні, вважатимемо один із трьох критеріїв: а) слова «з біологічного відділення УРРОІ» після заголовків публікацій; б) вказівки самого Репрьова, що ім'ярек — співробітник відділення; в) дані міських довідників.

І. П. Міщенко був співробітником за всіма трьома критеріями. Починаючи з 1927 р., число його публікацій з біологічного відділення наростає. Це, з одного боку, самостійні роботи з радіобіології «Влияние лучистой энергии на белковую молекулу» [35], «Влияние рентгеновских лучей на эритропоэз» [36], «Некоторые данные о влиянии рентгеновых лучей на функцию ретикуло-эндотелиальной системы» [37], а потім і з онкології — «Об эндокринных железах при экспериментальном бластоматозном росте» [38], «Про пересаджування підгрудинної залози, селезінки й деяких тканин за експериментального лихого росту» [39], «Про роль інфекції при злорякісному рості» [40].

Якщо в статті, що була опублікована у співавторстві з Репрьовим [12], І. П. Міщенко був вико-

навцем, то в наступних, де його співавторами виступали М.М. Фоменко та Л.С. Бурназ, Іван Полікарпович був лідером спільної роботи. Ці публікації з біологічного відділення також демонстрували зсув акцентів від радіобіології (стаття «Влияние рентгеновых лучей на жизнепроявление бактерий» [41]) до експериментальної («Об азотистом обмене при экспериментальном злокачественном росте» [42]) та навіть прикладної онкології («Опыт применения экстрактов эндокринных желез при экспериментальном бластоматозном росте» [43, 44, 45]).

У довіднику «Весь Харків» на 1930 р., де наведено склад біологічного відділу УРРОІ, І.П. Міщенко значився асистентом. Але вже було зрозуміло, що він стане наступником шефа. Адже Міщенко й Репрьов навіть проживали за однією адресою — вул. Дівоча (нині Демченко), 6, кв. 4!

Професор Репрьов купив цей будинок в 1916 р. у якогось Конрада Волковинського за 118 тис. руб. — «на деньги, вырученные от продажи руководств и на многолетние личные сбережения» (ДАХО, фонд Р-203, опис 1, справа 566, аркуш 26). У Громадянську війну Олександр Васильович виїхав у Крим, і його нерухомість експропріювали. Повернувшись, він підняв питання про денационалізацію домоволодіння, що розглядалося на засіданні президії Харківського губвиконкому 11.11.1922 р. Але Репрьову лише дозволили жити тут квартирантом; будинок зайняв відділентомології Харківської сільськогосподарської дослідної станції.

Напроти, у будинку 5 по тій же вулиці, жила в ці роки рентгенолог Н.М. Безчинська, яка виконала з М.В. Ольховською у біологічному відділенні роботу «Ферменты крови у раковых больных» [46]. В 1-му випуску УРЖ за 2013 р. ми розповіли про цю роботу і її авторів; тепер зазначимо, що професор згадав їх серед виконавців теми «Экспериментально-злокачественная опухоль животного от привития меланосаркомы человека (ангиоэндотелиома белых крыс, трансплантированная от человека, пораженного меланосаркомой)» [47]:

«Научные работники биологического отделения Мищенко, Фоменко, Братчиков и Лантодуб исследовали: нормальные морфологические и химические свойства крови крысы и физико-химические свойства опухоли и содержимого кис-

ты; до и после трансплантации опухоли исследовали обмен веществ и газообмен вплоть до смерти животного. К этому же анализу жизнепроявления поражаемых злокачественной опухолью организмов относятся исследования ферментов крови у пораженных раком людей. Эти исследования велись Ольховской, Бесчинской и Эйхгорн».

Михайло Мойсейович Фоменко значився в довіднику «Весь Харків» за 1930 р. лаборантом біологічного відділу УРРОІ. Крім уже згаданих робіт [41–45], виконаних у співавторстві, в активі М.М. Фоменка були й власні статті — «Влияние лучей Рентгена и радия на образование крови при инкубации куриного яйца» [48], «Об окислительных процессах при злокачественных (экспериментально вызванных) новообразованиях» [49], «Деякі дані про хемічний склад експериментальної лихої пухлини» [50].

Співавторкою Міщенка й Фоменка в трьох статтях, в яких йшлося про результати спроб затримати злаякісний ріст екстрактами ендокринних залоз [43–45], була, очевидно, лікар-терапевт Лія Семенівна Бурназ (іноді згадується, як Бурнас). Як і слід було сподіватися, ці спроби виявилися безуспішними; можливо, тому Л.С. Бурназ незабаром покинула біологічне відділення, а в 1930-ті рр. й Харків, бо переїхала до Криму. Кілька десятиліть публікації Л.С. Бурназ виходили з Інституту фізичних методів лікування ім. І.М. Сеченова; іноді в їх назвах просвічував досвід, винесений з УРРОІ: «Об отдаленном и местном действии некоторых физических агентов на экспериментальные злокачественные новообразования» (1940); «Влияние некоторых физических агентов на распределение радиоактивных изотопов в организме у животных...» (1955).

У цитованому вище фрагменті статті [47] Репрьовим згадані ще три науковці біологічного відділення — Ейнгорн (ми вважаємо, що в цьому прізвищі в оригіналі друкарська помилка), Братчиков і Лантодуб. Точно відома лише біографія останнього: у післявоєнних звітах УРРОІ, де Ю.Ю. Лантодуб завідував терапевтичним відділенням, сказано, що Юлій Юхимович народився в 1900 р., а в 1926 р. закінчив ХМІ як лікар-терапевт. Можливо, тому молодий медик незабаром перейшов до терапевтичного відділення

УРРОІ — під керівництво проф. М.І. Лівшиця. Перша його наукова публікація «Желудочная секреция при холецистопатиях» [51] не стосувалася радіобіології.

На початку 1930-х рр. УРРОІ переселився до нового будинку, який займає й сьогодні, а буд. № 53 по вул. Пушкінській зайняв знову організований Всеукраїнський інститут харчування. Лантодуб же залишився на місці вже як науковий співробітник клініки лікувального харчування. Юлій Юхимович проводив масштабні дослідження в дієтдальні ХЕМЗ, публікував матеріали з проблеми дієтотерапії гастритів, пептичних виразок та ін. Серед його праць відзначимо статтю «До питання про дієтотерапію ниркових захворювань» [52] — як свідчення того, що Є.М. Ейнгорн залишилася (певно, це була жінка) працювати разом з Ю.Ю. Лантодубом.

Проте її діяльність в О.В. Репрьова не залишилася безрезультатною: відома публікація Ейнгорн «Проморфологічний складі ферментів крові шурів за нормального стану й під час експериментального пістряка» [53], опублікована з біологічного відділення УРРОІ.

Згідно зі «Списками студентів Харьковского университета», Микола Іполитович Братчиков (1888 або 1889 рр. народження, син чиновника, випускник 4-ї Харківської гімназії) навчався на медичному факультеті з 1907 р. Закінчивши курс в 1912 р., М.І. Братчиков служив земським лікарем, а після 1920 р. тривали час працював лаборантом на Південній залізниці. Крім того, за даними книги «Десятилетие Всеукраинского института усовершенствования врачей» (Харьков, 1934. — 108 с.), він був позаштатним асистентом 2-ї терапевтичної клініки цього інституту на базі 1-ї Вузлової залізничної лікарні. Клініка була «озброєна рентгеном», а її штатним асистентом значилася Олена Струкова-Хармандар'ян — дружина директора УРРОІ.

Єдина відома нам публікація М.І. Братчикова 1930-х рр. «Физическое утомление и свертываемость крови» [54] має підзаголовок «Из психофизической лаборатории Южной железной дороги». Таким чином, його причетність до біологічного відділення не підтверджується нічим, крім цитованих вище слів О.В. Репрьова.

Разом з тим прізвище «Братчиков» згадується (без ініціалів) в «Отчете о деятельности Украин-

ского научно-исследовательского рентгено-радиологического и онкологического института за 1949 г.»:

«Молодым сотрудникам нашего и других институтов была оказана консультация и руководство в выполнении диссертационных работ (Креницкий, Морозов, Шантырь, Губский, Братчиков, Бабенко и др.). (...) Братчиков завершил работу на соискание ученой степени кандидата медицинских наук «Местный лейкоцитоз у больных с воспалительными заболеваниями легких».

Микола Іполитович уже не був молодим, але (якщо виключити збіг ініціалів) продовжував функціонувати як дослідник, про що свідчить робота «Применение салицилового натрия вместо АКТГ при эозинофильной пробе Торна» [55].

Не можна, однак, виключати і ще одну версію. В УРРОІ, починаючи з 1926 р., працювала лікарем-лаборантом випускниця ХМІ Наталя Тимофіївна Братченко. В 1949 р. вона тут захистила кандидатську дисертацію з онкології, стала старшим науковим співробітником лабораторії клінічних досліджень; у звітах її іноді іменували Братчиковою. Так, можливо, в цитованій вище статті 1927 р. помилка допущена не тільки у прізвищі Ейнгорн-Ейхгорн?

У довіднику «Весь Харків» на 1930 р. у списку співробітників біологічного відділу є три людини, прізвища яких не названі в статтях Репрьова: завідувач патолого-гістологічного кабінету лікар-лаборант Євгеній Гнатович Пальчевський, завідувачка мікроскопічного кабінету лікар-лаборант Адливанкіна Лія Олександрівна та завідувачка хіміко-мікроскопічного кабінету лікар-лаборант Варшавська Белла Борисівна.

Белла Борисівна (1896–1949) пропрацювала в УРРОІ понад 20 років, була кандидатом медичних наук, завідувачем відділу. Вона починала наукову діяльність у біологічному відділенні; всі її роботи були пов'язані з онкологією та раковими хворими. Це й найперші статті «Токсичность мочи и ее изменения под влиянием рентгенотерапии у больных, страдающих лейкемией» [56], «Обмен веществ при миелоидной и лимфоидной лейкемии и его изменение под влиянием рентгенотерапии» [57, 58] та перша доповідь на V Все-союзному з'їзді рентгенологів і радіологів (18–23 травня 1928 р.). А у статтях «Концентрация водородных ионов в крови при системных заболева-

ниях миелоидной и лимфоидной тканей» [59] та «Влияние стрептококков половых путей, пораженных новообразованием, на состояние почек этих больных» [60], також опублікованих за життя О. В. Репрьова, не йшлося вже й про рентгенотерапію. Плідною була наукова діяльність Б. Б. Варшавської пізніше, під керівництвом завідувача біологічного відділення О. Д. Тимофеевського.

До періоду 1930-х рр. належать і вірогідно встановлені публікації д-ра Адливанкіної (1890 або 1893 р. народження). Вона починала навчатися на філологічному факультеті Харківського університету в 1907/1908 навчальному році як «постороння слухачельниця» під іменем Іта (Іда) Шльомівна. Отримала Адливанкіна вищу освіту в 1916 р. уже як лікар — здогадно в Харківському жіночому медичному інституті Харківського медичного товариства.

У «Российском медицинском списке» на 1925 р. Л. А. Адливанкіна — асистент Бактеріологічного інституту в Харкові. Перейшовши до УРРОІ, вона займалася гематологією, писала за цією темою кандидатську дисертацію. Але при Репрьові наукової продукції видати не встигнула.

Нічого не дав біологічному відділенню і Є. Г. Пальчевський. Мало чим він збагатив і інститут узагалі: статті «Смертность от злокачественных новообразований в г. Харькове» [61] і значно пізніше опублікована «Характеристика пістрякових хороб шкіри обличчя за матеріалами Інституту 1926–1930 рр.» [62] — от і весь відомий актив Пальчевського в УРРОІ. Це й зрозуміло: основним місцем його роботи був Український патолого-анатомічний інститут Укрнауки (директор — М. Ф. Мельников-Разведенков), а серед публікацій Є. Г. Пальчевського домінувала інша тематика: «До патогістології професійних травматичних кіст долоней та пальців», «Сифіліс борлакової залози», «Гідатозний ехінокок мозку», «Допитання про дивертикули перикарду», «Характери динамика тканевых изменений под влиянием дифтеритного антитоксина, преципитированного квасцами».

За словами Мельникова-Разведенкова, заснований в 1925 р. Патолого-анатомічний інститут займав дві кімнати поруч із патофізіологічною секцією кафедри НДК (Репрьова) у колишньому Медичному корпусі; працювало тут чотири лікарі, препаратор і служитель.

Амбіційного Євгенія Гнатовича це не задовольняло. У той час керівна комуністична партія активно висувала до керівництва медичною молоді кадри, і в 1932 р. доцент Пальчевський був призначений завідувачем кафедри патологічної анатомії в Донецькому медичному інституті, яку ще належало організувати. Доцент із завданням упорався і став професором. У воєнні роки він захистив у Харкові докторську дисертацію «Морфология молочной железы при изменениях яичников и нарушения генеративной функции женщины».

У 1953 р. партія направила проф. Пальчевського на зміцнення Львівського медичного інституту, а в 1957 р. призначила ректором створюваного Ворошиловградського (Луганського) медичного інституту.

Але саме покинутий майбутнім професором карликовий Патолого-анатомічний інститут забезпечив УРРОІ «перевиваемым штаммом Кричевского-Синельникова», який протягом кількох років експлуатувався в дослідах біологічного відділення. Власне, із цього штаму й почалася в Харкові експериментальна онкологія.

У першій публікації авторів, яка ввійшла в історію онкології лінії клітин «Новий штам саркоми щурів, одержаний від прищеплення меланосаркоми людини» [63] місця виконання роботи були зазначені в такому порядку: з Українського патолого-анатомічного інституту (дир. — проф. М. Мельников-Разведенков), з Державного шкірно-венерологічного інституту (дир. — А. Федоровський) і клініки шкірних і венеричних хвороб (проф. Л. Соколов). Відповідно, проф. Мельникову-Разведенкову виражалася глибока вдячність за постійну гарячу участь і керівництво роботою, а директорові Венерологічного інституту — звичайна подяка за допомогу в матеріальних потребах. Не забули О. М. Кричевський та З. І. Синельников і співпрацівників, зокрема й д-ра І. Мішенка.

Тому торкнемося й цих онкодерматологів. Олександр Мойсейович Кричевський (1896–1956), який працював у Харкові з 1924 р. асистентом, потім завідувачем відділу в Шкірно-венерологічному інституті, зробив успішну кар'єру — з 1937 р. 15 років був директором цього інституту, з 1930 р. завідував кафедрою в Інституті удосконалення лікарів. З. І. Синельников піднявся тільки до доцента, і в історію тому не ввійшов.

Підіб'ємо підсумки. З нашого погляду, на підставі проведеного дослідження можна зробити такі висновки:

- біологічне відділення РА почало роботу під керівництвом О.В. Репрьова в останні місяці 1923р.; організаційна структура (лабораторії, кабінети), очевидно, формально існувала, але фактичного розподілу на лабораторії спочатку, найімовірніше, не було;

- персональний склад науковців, які виконували дослідження у відділенні, відрізнявся великою плінністю; серед цих працівників не було учнів професора Репрьова з Харківського університету (причини цього факту вимагають окремого аналізу);

- дослідження в біологічному відділенні виконувалися в широкій співпраці з іншими науковими центрами Харкова;

- стабільним «ядром» продуктивних співробітників біологічного відділення при Репрьові були І.П. Мищенко, М.М. Фоменко та Б.Б. Варшавська, які продовжували працювати тут і в 1930-ті рр.; перші двоє склали основу колективу патологічної лабораторії експериментально-біологічного відділення УРРОІ;

- у період керівництва О.В. Репрьова обсяг наукової продукції біологічного відділення швидко зростає, — особливо після того, як відбулася чітко спостережувана в публікаціях зміна основного напрямку досліджень із радіобіології на онкологію.

Література

1. Мельников-Разведенков М. // Укр. мед. архів. – 1927. – Т. 1, зош. 1. – С. 1 – 38.
2. Коган-Ясний В.М. // Медико-биол. журн. – 1928. – Вып. 5. – С. 5 – 8.
3. Гринев Д.П. // Вопр. онкол. – 1928. – Т. 1, кн. 3. – С. 185 – 187.
4. Постоев Я.Я. // Врач. дело. – 1928. – № 10. – С. 769 – 770, 842.
5. Шаццлло Б. // Укр. мед. архів. – 1928. – Т. 3. – С. 172 – 174.
6. Профессор Александр Васильевич Репрев // Вопр. онкол. – 1930. – Т. 3, Вып. 2. – С. 113.
7. Гриньов Д. // Укр. мед. архів. – 1930. – Т. 6, зош. 1 – 2. – С. 299 – 300.
8. Мищенко И.П. // Патол. физиол. и эксперим. тер. – 1960. – Т. 4, № 5. – С. 91 – 92.
9. Альперн Д.Е. Очерки истории Харьковского медицинского института. – Харьков, 1969. – С. 106 – 111.
10. Клименко Н.А. // Патол. физиол. и эксперим. тер. – 2004. – № 1. – С. 31.
11. Фоминых С.Ф., Некрылов С.А., Грибовский М.В. и др. // Профессора медицинского факультета Томского университета – Томского медицинского института – Сибирского государственного медицинского университета (1878 – 2003): Биографический словарь. – Томск, 2004 (Интернет-ресурс www.ssmu.ru/office/general/history/reprev).
12. Репрев А., Мищенко И. // Вест. хирург. и погран. областей. – 1927. – Т. 9, кн. 25, часть II. – С. 73 – 78.
13. Кисильова Т. О. // Вісн. Дніпропетровськ. ун-ту. Серія ІФНІТ. – 2012. – Вип. 20. – С. 72 – 80.
14. Варшавський Б.М. Рентгенологія і онкологія в УРСР. – Харків: Держмедвидав, 1939. – С. 9 – 19.
15. Пилипенко М.І., Артамонова Н.О., Бусигіна Н.О. // УРЖ. – 1994. – Т. II, Вип. 2. – С. 123 – 130.
16. Артамонова Н.О., Арнаутов А.К., Бусигіна Н.О. // Там же. – 1995. – Т. III, Вип. 3. – С. 185 – 199.
17. Шпитерс Генри. // Пламя. – 1924. – № 11. – С. 21 – 23.
18. Репрѐв А.В. // Врач. дело. – 1924. – № 20 – 23. – С. 1089 – 1092.
19. Репрѐв А.В. // Вест. рентгенол. и радиол. – 1925. – Т. 3, Вып. 3 – 4. Прилож. – С. 70 – 71.
20. Штернман А.Ю. // Врачебн. дело. – 1921. – № 7 – 10. – С. 59 – 64.
21. Добровольский Е.Е. // Вест. рентгенол. и радиол. – 1925. – Т. 3, Вып. 3 – 4. Прилож. – С. 68 – 70.
22. Репрѐв А.В. // Эксперим. и клин. рентгенол. – 1926. – Вып. 1. – С. 22 – 55. – Там же. – 1928. – Вып. 2. – С. 3 – 36.
23. Добровольский Е.Е., Оберучева-Добровольская Л.Н. // Врач. дело. – 1926. – № 15 – 16. – С. 1291.
24. Добровольский Е.Е., Оберучева-Добровольская Л.Н. // Эксперимент. и клинич. рентгенол. – 1926. – Вып. 1. – С. 76 – 99.
25. Оберучева-Добровольська Л. // Укр. мед. архів. – 1927. – Т. 1, зош. 1. – С. 88 – 92.
26. Добровольский Е.Е. Рентгенология и онкология. Труды Первой Украинской конференции рентгенологов и онкологов (Харьков, 1934 г.). – Харьков: Госмедиздат УССР, 1937. – С. 165 – 167.
27. Добровольский Е.Е. // Вест. рентгенол. и радиол. – 1938. – Т. 21, Вып. 2. – С. 95 – 100.
28. Альперн Д.Е. // Очерки истории Харьковского медицинского института. – Харьков, 1969. – С. 106 – 111.
29. И. П. Мищенко (к 70-летию со дня рождения) // Патол. физиол. и эксперим. тер. – 1964. – Т. 8, № 5. – С. 96.
30. Мищенко И.П. // Врач. дело. – 1924. – № 8 – 9. – С. 401 – 403.
31. Мищенко И.П. // Там же. – 1925. – № 21. – С. 1601 – 1605.
32. Мищенко И.П. // Там же. – 1928. – № 4. – С. 317 – 320.
33. Мищенко И.П. // Там же. – 1928. – № 10. – С. 814 – 818.
34. Мищенко И.П. В помощь войсковому врачу при обслуживании пораженных боевыми отравляющими веществами. – Харьков, 1933. – 75 с.
35. Мищенко И.П. // Журн. эксперим. биол. и мед. – 1927. – Т. 6, № 17. – С. 438 – 455.
36. Мищенко И.П. // Эксперим. и клин. рентгенол. – 1928. – Вып. 2. – С. 58 – 67.
37. Мищенко И.П. // Вестн. рентгенол. и радиол. – 1929. – Т. 7, вып. 6. – С. 496 – 497.
38. Мищенко И.П. // Вопр. онкол. – 1928. – Т. 1, вып. 1. – С. 36 – 43.
39. Мищенко И.П. // Укр. мед. архів. – 1930. – Т. 6, зош. 1 – 2. – С. 193 – 202.
40. Мищенко И.П. // Укр. мед. вісті. – 1930. – № 6.
41. Мищенко И.П., Фоменко М.М. // Эксперим. и клин. рентгенол. – Харьков, 1928. – Вып. 2. – С. 50 – 57.
42. Мищенко И.П., Фоменко М.М. // Вопр. онкол. – 1928. – Т. 1, вып. 3. – С. 208 – 215.
43. Мищенко И.П., Фоменко М.М., Бурназ Л.С. // Медико-биол. журн. – 1928. – Вып. 5. – С. 126 – 132.
44. Мищенко И.П., Фоменко М.М., Бурназ Л.С. // Вопр. онкол. – 1929. – Т. 2, вып. 4. – С. 218 – 221.

-
45. Мищенко И.П., Фоменко М.М., Бурназ Л.С. // Там же. – 1930. – Т. 3, вып. 2. – С. 120 – 122.
 46. Ольховская М.В., Бесчинская Н.М. // Там же. – 1928. – Т. 1, вып. 2. – С. 101 – 108.
 47. Репрѣв А.В. // Вестн. рентгенол. и радиол. – 1927. – Т. 5, вып. 2 – 3. – С. 223 – 229.
 48. Фоменко М.М. // Журн. эксперим. биол. и мед. – 1927. – Т. 8, № 20. – С. 354 – 359.
 49. Фоменко М.М. // Вопр. онкол. – 1929. – Т. 2, вып. 1. – С. 12 – 16.
 50. Фоменко М. // Укр. мед. архів. – 1930. – Т. 6, зош. 1 – 2. – С. 183 – 191.
 51. Лантодуб Ю.Е. // Рус. клиника. – 1930. – Т. 14, № 7 – 8. – С. 97 – 103.
 52. Горін М.Г., Клаф Л.Л., Лантодуб Ю.Є., Ейнгорн Є.М. // Пробл. харчування. – 1934. – № 3. – С. 16 – 22.
 53. Ейнгорн Е. // Укр. мед. архів. – 1930. – Т. 6, зош. 1 – 2. – С. 203 – 209.
 54. Братчиков Н. // Врач. дело. – 1938. – № 4. – С. 291 – 292.
 55. Братчиков Н.И. // Науч. сессия Укр. ин-та усоверш. врачей, посвящен. 40 – летию Великой Окт. соц. революции. Тез. и автореф. научн. работы. / Харьков, 1957. – С. 69.
 56. Варшавская Б.Б. // Эксперим. и клин. рентгенол. – 1928. – Вып. 2. – С. 37 – 49.
 57. Варшавская Б.Б. // Вопр. онкол. – 1928. – Т. 1, вып. 3. – С. 216 – 228.
 58. Варшавская Б.Б. // Вест. рентгенол. и радиол. – 1929. – Т. 7, вып. 6. – С. 520.
 59. Варшавская Б.Б. // Журн. эксперим. биол. и мед. – 1928. – Т. 9, № 24. – С. 432 – 437.
 60. Варшавская Б.Б., Утевская С.Л. // Вопр. онкол. – 1930. – Т. 3, вып. 1. – С. 35 – 39.
 61. Пальчевский Е.И., Мерков А.М. // Там же. – 1930. – Т. 3, вып. 3/4. – С. 158 – 171.
 62. Пальчевський Є. // Праці Всеукр. ін-ту експерим. мед. – 1934. – С. 84 – 91.
 63. Кричевський А., Синельников З. // Укр. мед. архів. – 1927. – Т. 1, зош. 2 – 3. – С. 12 – 47.

Надходження до редакції 17.02.2014.

Прийнято 24.02.2014.

Адреса для листування:
Русанова Євгенія Георгіївна,
вул. Космонавтів, 8, кв. 12, Харків, 61103, Україна,
e-mail: construsanov@yandex.ru